

AVESTO: OILADA NIKOH MUNOSABATLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23687054>

Chuboyeva Ozodaxon Quvonbekovna

Namangan davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oil va nikoh munosabatlarining taraqqiyot jarayoni, Avestoda oilaviy munosabatlar tizimi bayon etilgan. Avestoda nikoh masalalari, ularning turlari bo'yicha mutafakkirlar fikrlari taxlil etilgan*

Kalit so'zlar: *oila, nikoh, inson, an'ana, udum, axloq, qoida, Maxobhorat, Videvdat, Avesto, Zardo'sht, Yashna, Xvaetvadata, ruxoniy, sulola.*

Аннотация: *В статье рассматривается эволюция семейно-брачных отношений и описывается система семейных связей, представленная в «Авесте». Анализируются взгляды мыслителей на брак и его различные формы в контексте «Авесты».*

Ключевые слова: *семья, брак, человек, традиция, обычай, этика, правило, «Махабхарата», «Видевдат», «Авеста», Заратуштра, «Ясна», «Хваэтвадата», духовенство, род.*

Abstract: *This article examines the evolution of family and marital relations and describes the system of family relationships as presented in the *Avesta*. It analyzes the views of thinkers regarding marriage and its various forms within the context of the *Avesta*.*

Keywords: *family, marriage, human, tradition, custom, ethics, rule, *Mahabharata*, *Videvdat*, *Avesta*, Zoroaster, *Yasna*, *Khvaetvadatha*, clergy, lineage.*

KIRISH

Nikoh va oila munsabatlari yer yuzi mamlakatlarida insoniyat rioji bilan uzviy bog'liqlikda tashkil topgan, takomillashgan, mukammallashgan.

Garchand, ibtidoiy yashagan insonlar tafakkuri oila kurtaklarini vujudga keltirgan, onalar tashabbusi bilan, otalarni o'z farzandlari oldida mas'uliyatni belgilagan. Bu davrdagi oila va nikoh oilaviy tarbiya, nikoh bilan

bog'liq marosimlar haqida manbalar kamroq uchraydi.

Davlatchilik ilk belgilari paydo bo'lishi oila paydo bo'lishi bilan bog'liq bo'lgani uchun, oilaviy munosabatlar, nikoh bilan bog'liq an'ana, udumlar, qoidalar tarixiy-ma'naviy manbalarimizda uchraydi.

Davlatchilik beshigi bo'lgan Misrda turli manbalar, "Ipuser qonunlari", "Qirqnoma" kitoblarida yozilgan.

Xindistonda "Maxobhorat"da, vedalarda yoritilgan. Xitoyda Kunfutsiy ta'limoti orqali oila va nikoh munosabatlari haqida ma'lumotlarni bilish mumkin. Antik davlatlarda Aflotun, Aristotel va faylasuf hamda tarixchilar asarlari, demosda, senatda qabul qilingan qonunlar orqali ma'lumotlarni olish mumkin.

"Avesto"da davlat boshqaruvining siyosiy-huquqiy, harbiy va ijtimoiy-iqtisodiy tamoyillari haqida fikrlar bor. Oila, xo'jaliklar, ulaming birlashmasi — "nmana", uy, oilalar jamoasi — "dmana", katta oila jamoasi oqsoqoli — "vis"⁷ deb nomlangan. Bu tushuncha oilaning ijtimoiy qiymati va dastlabki birlik sifatida tasnifi Avesto yaratilgan davrda yuksak o'rin tutganini bildiradi.

Sharq xalqlarining tarixiy, ma'naviy-huquqiy merosi bo'lgan "Avesto" oila va nikoh masalalari bo'yicha sharq xalqlari muqaddas qadriyatlarini yoritadi.

ADABIYOTLAR TAXLILI VA METODOLOGIYA

Avesto ma'naviy-ma'rifiy, huquqiy manba sifatida ijtimoiy xayotning barcha sohalarini tartibga solgan. Barcha soxa vakillari Avestoni o'rganib, o'z sohalarini bo'yicha zarur ma'lumotlarni taxlil etishmoqda.

Darhaqiqat, —Avesto¹ning bosh g'oyasi —ezgu fikr, ezgu maqsad, ezgu amall har qanday jamiyat va insonlararo munosabatlarning ma'naviy asosi ekanligidan dalolatdir. Kitobning aksariyat qismi yo'qolib ketgan va to'la

matni hozirga qadar topilmagan. Bugungi kunda uning «Yasht», «Videvd», «Visperat», «Yasna», "Xordo Avesto" («Kichik Avesto») nomli bo'laklariga saqlanib qolgan bo'lib, ular olimlar tomonidan har taraflama o'rganilmoqda.

Oila tuzish ahdnoma bo'lib, uni buzish gunoh ekanligi borasida juda ko'p ziyolilar, shu sohaga qiziquvchilar fikrlarini bayon etishgan. Hususan, alloma uyg'onish davri mutafakkir olimi Beruniy Avesto manbasi bilan shug'ullangan, mamalakatimiz birinchi prezidenti I. Karimov Avesto hususida fikr bildirib, unda yoshlar masalasi oila masalasi qoidalari belgilanganligini ta'kidlab otganlar. Avesto buyuk ma'naviy manba bo'lib, fransuz olimi A. Dyupperon tomonidan izchil o'rganilgan. Dyupperon mehnati evaziga g'arb ziyoli axli Avestoni qadriyatlar manbasi ekanini tushunib yetgan.

Ushbu ma'naviy huquqiy manba yurist ustozlar: E. Rtveladze, E. Abdullayev, A. Saidov, Professor H. Boboyev tomonidan o'rganilish jarayonida oila va nikoh masalalari yoritib berilgan. Xususan, "Avesto"ni G'arb adabiyoti bilan qiyosiy o'rgangan taniqli matnshunos va tarixchi olim, filologiya fanlari doktori Fozila Sulaymonova tomonidan aloxida analiz qilingan va umumlashtirilgan xulosalar berilgan.

Avestoda oila va nikoh masalalari, oilaning mustahkamligi, oilada tarbiya masalalarini dialektik metod orqali

⁷ Boboev X., Do'stjonov T., Hasanov S. "Avesto" - Sharq xalqlarining bebaho yodgorligi. TMI. T.: 2004. — b.-29

o'rganar ekanmiz, ushbu manbadagi qoidalar xozirgi jamiyat qoidalariga monan ekanligi modellashtirish metodi asosida o'rganildi.

Avesto huquqshunoslar tomonidan oila, nikoh, oiladagi mulk masalalari kabi soxalarga ajratib analiz metodi asosida o'rganilib, sintez metodi asosida umumlashtirildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

«Avesto» muqaddas kitobida oila va nikoh masalalariga jamiyatning eng muhim ustuni sifatida alohida e'tibor qaratilgan. Zardushtiylik ta'limotida oila qurish nafaqat insoniy burch, balki iloxiy vazifa va diyonatli ish hisoblangan.

«Avesto»da nikoh va oila masalalari, nikoh tartiblari hamda er-xotin majburiyatlari asosan uning «Vendidat» (yoki *Videvdat*) deb nomlangan kitobida (qismida) batafsil yoritilgan.

«Vendidat» so'zi «*Devlarga (yovuz kuchlarga) qarshi qonunlar majmuasi*» degan ma'noni anglatadi. Ushbu kitob zardushtiylik jamoasining kundalik hayoti, huquqiy me'yorlari, poklik qoidalar va ijtimoiy munosabatlarini tartibga solgan.

Undagi oila va nikohga oid qoidalar oliy xudo Ahura Mazda va payg'ambar Zardusht o'rtasidagi o'zaro savol-javob (muloqot) shaklida bayon etilgan. Unda yigit va qizlarning nikoh yoshi, nikoh tuzish qonun-qoidalar, oila mustahkamligini saqlash hamda oilani ajrashishdan asrash choralari ko'rsatib o'tilgan.

Shu bilan birga, «Avesto»ning eng qadimgi she'riy qismi hisoblangan «**Gatlar**» tarkibidagi «*Yashna*» bobida ham Zardusht payg'ambarning kenja qizi Pouruchistaning nikoh to'yi munosabati bilan kelin-kuyovlarga aytgan o'gitingiz va baxtli oila qurish borasidagi nasihatlari o'rin olgan.

Nikoh turlari va an'analar: Kitobda *xvaəməədama* tushunchasi yozilgan. Zardushtiylik ta'limotida «*xvaəməədama*» oilaviy marosimlar qarindoshlar yoki jamoa a'zolari o'rtasidagi nikoh, oila urf-odatlar va turli marosimlarini, mol-mulki va meros masalalari huquqiy jihatdan yoritilgan qismni anglatadi

«**Xvaətvadata**» (avesto tilida «xayeuadata»; o'rta forsha «xwedodah») — zardushtiylik dinining muqaddas manbalarida tilga olingan va tarixiy manbalarda keng muhokama qilingan yaqin qarindoshlar o'rtasidagi nikoh (endonikoh) an'anasidir. Ushbu atama so'zma-so'z tarjima qilinganda «*o'ziga, yaqiniga hadya qilmoq*» yoki «*o'z urug'i ichida ittifoq tuzmoq*» degan ma'nolarni anglatadi.

Xvaetvadata (Yaqin qarindoshlar nikohi): Qadimgi zardushtiylik an'alarida, ayniqsa, podsholik taxtini, sulola tozaligini va boylikni saqlab qolish maqsadida shohlar hamda asilzodalar oilasida yaqin qarindoshlar o'rtasidagi nikoh (qon qo'shilishi) diyonatli va maqbul hisoblangan

Hozirgi davr zardushtiyarlari (Eron zardushtiyarlari va Hindistondagi parsalar) bu qadimiy amaliyotni (aka-singil yoki

ota-bola nikohini) butunlay rad etishadi. Ular bugun "Xvaetvadata" tushunchasini faqat **amakivachchalar yoki uzoqroq qarindoshlar o'rtasidagi nikoh** deb bilishadi va qabul qilishadi

Avestoni o'rgangan, sharq urf-odatlarini o'rgangan antik olimlar Gerodot⁸, Ktesiy va boshqalar tomonidan o'z tarixiy asarlarida Avestoda nikohni amalga oshirish qatlamlarga qarab bo'lingan degan xulosani keltirib chiqargan.

Ular bu xolatga

1- Sulolalar o'rtasida nikoh.

"Axomaniylar, Parfiya va Sosoniylar davlatlarida hukmdorlarning qon tozaligini saqlash, imperiya boyliklari va taxt huquqi begona urug'larga o'tib ketmasligi uchun o'z aka-singillari yoki qizlariga uylanishi asos qilib keltirishgan. (Masalan, *Kambiz II o'z singillariga, Shofur I esa qizi Adur-Anaxidga uylangani manbalarda qayd etilgan*)". Bu xolatni amerikalik qiziquvchilar tomonidan o'rganilib, Misrga xos qoida ekanligi haqida fikrlar bildirilgan

2- Ruhoniylar o'rtasidagi nikoh:

Zardushtiy ruhoniylar diniy ilmlar, muqaddas sirlar va imtiyozlarni faqat ma'lum bir tabaqa ichida saqlash maqsadida bu nikoh rag'batlantirilgan. Bu borada ayna nasllar emas, ruxoniylar toifasidagi va o'z sohalariga oid sir saqlanishi zarur bo'lgan qoidalarga amal qiluvchi toifalar nikohlari maqbul deb topilgan.

3-Jamoaning oddiy a'zolari nikoh.

Kundalik hayotda oddiy xalq orasida bu tushuncha asosan **amakivachchalar, xolavachchalar yoki tog'avachchalar** o'rtasidagi nikoh shaklida namoyon bo'lgan⁹.

Bu qarashlar Avestoda keltirilgan qoidalar bilan muvofiq bo'lmasligi mumkin.

Tadqiqotchi yurist va matnshunos olimlar xususan, Fozila Sulaymonova fikrlarini o'rganish jarayonida "Avesto"ning eng qadimgi qismi hisoblangan "Gatlar" qismi qarindoshlar o'rtasidagi nikohni ta'qiqlaydi. Aynan Zardo'sh yashagan davr va Zardo'shtiylik e'tiqodi, ta'limotida bunday yaqin qarindoshlik nikohlariga cheklovlar va taqiqlar bo'lganini ta'kidlashadi. Zardusht o'z ta'limotida tartibsiz jinsiy aloqalar va qon aralashuviga qarshi chiqqan.

Bugungi kun Zardo'shtiylik ta'limotini o'rgangan olimlar fikrlarida, masalan, taniqli sharqshunos Meri Boys qarashlarida ilk zardushtiylik davrida bu atama shunchaki "dindoshlar o'rtasidagi nikoh", "o'z jamoasidan qiz olish" ma'nosini anglatgan bo'lishi mumkinligini, lekin keyinchalik Sosoniylar davriga kelib o'ta yaqin qon-qarindoshlik nikohi shaklini olganini ta'kidlaydilar.

Zardushtiylik ta'limotida uylanish yoshi va ko'p xotinlilik masalalari ta'qiqlangan.

⁸ Геродот. История. / Пер. Г. А. Стратановского. М., 1999. С.61

⁹ Harkins, Gillian (2015). "Incest". *The International Encyclopedia of Human Sexuality*. pp. 583–625. [doi:10.1002/9781118896877.wbiehs231](https://doi.org/10.1002/9781118896877.wbiehs231)

Nikohga kirish talablari mavjud bo'lib, bu talablar:

- nikoh yoshi (nikohga kirishda belgilangan yoshga yetgan bo'lish;
- taraflarning nikohga kirishdagi roziliklari (turmush qurish uchun erkak va ayol o'z ixtiyori bilan rozi bo'lishi.

Bu talablar xozirgi zamon davlatlari oila qonunchiligida ham belgilangan.

O'sha davr qonun-qoidalariga ko'ra, erkaklar roppa-rosa 16 yoshdan uylanish huquqiga ega bo'lgan. Jamiyatda bir nechta xotin olishga ruxsat berilgan bo'lsa-da, har doim birinchi xotin oilada boshqalariga nisbatan yuqori mavqega ega bo'lgan va bosh bo'lib hisoblangan. Ayrim manbalarda esa oddiy aholi orasida monogamiya (bir nikohlilik) ravo ko'rilishi qayd etilgan.

Oilada belgilangan qoidalar ham Avestoning xozirgi davr bilan hamnafas talablariga asoslanadi.

Ular:

-Oilada er va xotinning huquqlari tengligi;

-Farzand tarbiyasida ota-ona mas'uliyati;

-Oilada sadoqatlilik.

Ayollarning huquq va erkinliklari: «Avesto»da oila mustahkamligi bilan birga ayol erki va xotin-qizlarning huquqlari alohida himoya qilingan.

Ayollar jamoaviy ishlarda, masalan dushmanga qarshi kurashda, va ibodat marosimlarida erkaklar bilan bir xil ishtirok ettirilgan.

Farzand tarbiyasida ota va ona teng mas'ul hisoblangan. Zardushtiylikda farzand ko'rish va unga to'g'ri tarbiya berish oilaning bosh maqsadi bo'lgan.

Xiyonat va nikohsiz munosabatlar taqiqlangan. Oilaviy sodiqlik qat'iy nazorat qilingan. Er-xotinning bir-biriga xiyonat qilishi, shuningdek, nikohsiz sha'riy va jismoniy munosabatlarda bo'lish qonunga xilof sanalib, buning uchun og'ir tan jazolari belgilangan.

XULOSA

Umuman olganda, «Avesto»dagi oilaviy huquqiy normalar o'z davri uchun juda ilg'or bo'lib, xozirgi zamom qoidalar bilan hamoxangdir.

Ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amal g'oyalari eng avvalo oila bag'rida bolalar ongiga singdirilgan.

"Avesto"da o'qiymiz:- Ey Axura Mazda! Ey go'zal Ardabihisht! Buni o'zimizga munosib ko'rdik: Ikki olamda ham eng go'zal bo'lgan fikr, kalom va amalni tanlaymiz"¹⁰

«Avesto»ning bosh g'oyasi “ezgu fikr, ezgu maqsad, ezgu amal” har qanday jamiyat va insonlararo munosabatlarning ma'naviy asosi hisoblangan. «Avesto»da huquqiy, axloqiy me'yorlar o'z ifodasini topishi bilan birgalikda oila va jamoada berilgan so'zdan yoki qasamdan voz kechish, odamlar o'rtasida tuzilgan ahdnomani buzish katta gunoh ekanligi o'z ifodasini topgan.

Avestoni o'rganish jarayonida oila, nikoh qoidalarini mantiqan insonpararlik tamoyillariga tayanganligi, xozirgi kunda

¹⁰ Chuboyeva Ozodaxon. “AVESTO” OILA
MA'NAVİYATI ASOSI. PEDAGOG RESPUBLIKA ILMIY

ham mamlakatlarda yaratilgan qonun – qoidalarga monand amal qilayotganligini ko'rish mumkin.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksida Avestoda belgilangan qoidalar o'z aksini topgan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.: O'zbekiston. 2024 y.
2. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (lex.uz)
3. Boboev X., Do'stjonov T., Hasanov S. "Avesto" - Sharq xalqlarining bebaho yodgorligi. TMI. T.: 2004. — - b.-29.
4. Геродот. История. / Пер. Г. А. Стратановского. М., 1999. С.61.
5. Harkins, Gillian (2015). "Incest". *The International Encyclopedia of Human Sexuality*. pp. 583–625. [doi:10.1002/9781118896877.wbiehs231](https://doi.org/10.1002/9781118896877.wbiehs231).
6. Chuboyeva Ozodaxon. "AVESTO" OILA MA'NAVIYATI ASOSI. PEDAGOG RESPUBLIKA ILMIY JURNALI. 7 – TOM 10 – SON / 2024 - YIL / 15 – OKTABR.
7. Chuboyeva Ozodaxon. Oila-ijtimoiy taraqqiyot manbai. 'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. 41-son. 20.06.2025. 364-367.
8. Chuboyeva Ozodaxon. Shaxs tarbiyasida oilani o'rni. "Advanced methods of ensuring the quality of education: problems and solutions. International online conference. jurnal. 17.November.2025. 105-108-bet.
9. Chuboyeva Ozodaxon. Fitratning nikoh haqidagi ijtimoiy-falsafiy qarashlari. FITRAT'S SOCIO-PHILOSOPHICAL VIEWS ON MARRIAGE. *Oriental Journal of History, Politics and Law*, 5(11), 156–164.
10. Chuboyeva Ozodaxon. Nikoh qadriyatimizning mustahkamligi omi. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI. 51-SON 20.04.2026.
11. Chuboyeva Ozodaxon. TA'LIM UFQLARI" ilmiy-uslubiy jurnali. 2026-YIL 1-SON. [@t.me/namspi_journal](http://www.journal.namspi.uz). –b 71-76.
12. Chuboyeva Ozodaxon. XOTIN-QIZLARNING JAMIYAT IJTIMOY-SIYOSIY HAYOTIDAGI O'RNI. IJTIMOY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI. OAK. 6-jild, 3-son (Mart, 2026).-B 233-240